

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2002
FORFATTER:	Per Andersen
TITEL:	En industriarbejderfamilie i Tved.
KORT RESUME:	Jørgen Andersen (1879–1957) og Elisabeth Andersen (1888–1966) førte regnskabsbog i årene 1924 til 1956, hvilket giver et indblik i familiens liv, vaner og vilkår i perioden.

Jenny Holm.

sidst trumf på ved at fremhæve, at Brinkmand ikke var bange for at sætte livet på spil i jagten på sabotører og, at han på egen hånd havde "uskadeliggjort" flere modstandsfolk.

Med de få tyske Gestapofolk og deres begrænsede kendskab til dansk sprog og miljøer var det vigtigt for Gestapo at få danskere aktivt med i kampen mod modstandsbevægelsen. Men samtidig med at Gestapo skulle bruge folk som Brinkmand, var det også nødvendigt for det tyske politi at ansætte danskere til andre opgaver.

Det gjaldt navnlig kontorarbejde for

Gestapo, som ikke var så uskyldigt endda og som i virkeligheden også var uundværligt. Først og fremmest indebar det tolkearbejde. For det andet opbyggede Gestapo kartoteker, der var meget arbejdskrævende, og for det tredje aflastede danske kontorfolk det professionelle tyske Gestapopersonale. Gestapo var nemlig stærkt bureaukratisk opbygget, og chefen på Staldgården måtte hver uge udarbejde utallige rapporter; dermed var der tilsvarende utallige rapporter at renskrive.

En del danskere ikke mindst kvinder kom således til at arbejde for Gestapo som sekretærer. I lighed med de danske Gestapofolk var også de kvindelige danske sekretærer på Staldgården yngre mennesker. To af dem var blot 17-18 år, da de begyndte at arbejde for Gestapo. Den ene skal være blevet opdraget i et dansk nazistisk hjem, mens den anden tilhørte det tyske mindretal. En tredje dansk kvinde, der en tid arbejdede for Gestapo på Staldgården, var Jenny Holm. Det var ikke hendes fødenavn, men det navn, hun blev kendt under. I det hele taget var Jenny Holm mildt sagt ikke nogen ordinær kontordame. Hun var i 1941 kommet til Hamborg, hvor hun hurtigt skiftede fabriksarbejdet ud med beskæftigelse for Gestapo. Her fik hun desuden kontakt med den senere så berygtede danske terrorist og Gestapomand Ib Birke-dahl Hansen, der skal have taget hende med til København. Men Jenny Holm var også i vigør for Gestapo i Kolding, Odense og Esbjerg. Hun havde angiverier, anholdelser og sandsynligvis også medvirken i mishandlinger af fanger på samvittigheden. Modstandsbevægelsen forsøgte ad to omgange at få ram på hende, men uden held. Den ene af gangene foregik det i Vamdrup i januar 1945,

EN INDUSTRIARBEJDERFAMILIE I TVED

AF PER ANDERSEN

I husmoderens ugeblad „Hus og Hjem“ fra 1951 stod: „Har De nogensinde tænkt på, at De i familiens regnskabsbog – den bog, ved hvis hjælp De forsøger at holde styr på Deres penge – gennem de små bemærkninger, der ledsager tallene og giver dem mening, på en måde har et helt lille spejlbillede af Deres og Deres families livsførelse? - et ganske godt erindringsbillede af livet, som det nu har formet sig.“

Mine bedsteforældre Jørgen og Elisabeth Andersen i Tved førte regnskab over deres indtægter og udgifter fra 1924 og frem til 1956, kort før Jørgen døde. De var blevet gift i 1912. Disse regnskabsbøger giver virkelig et enestående indblik i deres liv fra børnefødsler til aldersrente.

Jørgen var døbt Jørgen Andersen Sørensen, da han blev født i 1879 i Egtved sogn som søn af arbejdsmanden Niels Daugaard Sørensen og Mette Johanne Hansen. Forældrene boede først i Egtved og derefter i Oustrup. Som ung tjente Jørgen på forskellige gårde, og omkring år 1900 fik han trang til at emigrere til USA. Han var sammen med en ven på vej til USA via Hamborg, men strandede i byens fristelser og havde til sidst ingen penge. Så stod den på en gåtur tilbage til Danmark. Derefter kom han til Tvedgård i Dalby sogn ved Kolding, hvor han tjente hos familien Schou.

En dag skulle Schou have en ny stuepige, som hidtil havde tjent hos en manufakturhandler i Låsbygade i Kolding, og Jørgen blev sendt til Kolding for at hente hende og hendes kommode. Jørgen kom ind hos manufakturhandleren med sine beskidte støvler og kom desværre til at svine gulvet til. Det var for meget for Elisabeth, som den nye stuepige hed. Hun gav Jørgen et møgfald! Det var åbenbart det, der skulle til, for skideballen blev afløst af et kærligt forhold, der endte med ægteskab.

Elisabeth var født 1888 som datter af slagter Andreas Roos og Jacobine Hundevad, der begge stammede fra Haderslevengen og boede i Søgade i Kolding. Det var ikke nogen rig familie, og faderen døde allerede som 37-årig i 1898 – efter sigende efter at have kigget for dybt i flasken. Jacobine blev således enke i en unge alder med datteren Elisabeth og 6 andre børn.

Allerede inden Jørgen og Elisabeth blev gift, var Elisabeth blevet gangpige på sygehuset i Kolding, mens Jørgen i 1911 startede som savskærer på Schmidt & Sønners maskinfabrik i Tved. Han arbejdede som „sagfører“, som familien yndede at sige, og de flyttede et par år efter vielsen i 1913 sammen med deres førstefødte søn, Hans Christian, fra en lejlighed i en villa i Brændkjærgade i Kolding til et hus, Dalby Kommune ejede i Tved, lige over for fabrikken.

Karetmager Th. Schmidt og hustru med de to sønner ca. 1900.

Elisabeth var dog ikke særlig begejstret for at flytte til det lille hus, der tidligere havde været fattighuset i sognet. Det blev ikke bedre af, at de i starten måtte dele huset med Tyge og Marie Jensen. De flyttede dog snart, og det gav tiltrængt plads til den voksende børneflokk. Frem til 1924 fulgte yderligere sønnerne Niels, Karl og min far, Ove. Derefter fulgte de tre sidste børn, Inger, Johannes og Gunnar.

Alle børnene kom til at hedde Andersen som familienavn, hvilket jo var lidt mærkeligt. Men Jørgen Andersen Sørensen havde i sin tid gået i skole sammen med en anden Jørgen Sørensen, og det havde givet forvirring, så derfor kaldte han sig i stedet Jørgen Ander-

sen, selv om han jo officielt hed Jørgen Andersen Sørensen. Da børnene skulle døbes, overtalte han præsten til at døbe dem med efternavnet Andersen. For hvad ville de lokale ikke tænke om ham, hvis han hed Andersen og hans børn Sørensen!

HOS SCHMIDT & SØNNER I TVED

Fra 1924 har vi Jørgen Andersens regnskabsbøger og kan se uge for uge, hvad han fik i løn, og hvordan pengene blev brugt. Fra 1911 til 1950 arbejdede Jørgen Andersen på fabrikken Schmidt & Sønner i Tved.

Familien Schmidt var kommet fra Tyskland og havde slået sig ned som gårdsmede ved de større gårde i Dalby. Senere overtog de flere smedier på egnen. Thomas Schmidt startede i slutningen af 1800-tallet fabrikken i Tved, der oprindeligt var karetmagerværksted. Han havde to sønner, Martinus og Jens Peter, der i starten af 1900-tallet overtog fabrikken fra faderen. Faderen døde, mens gamle fru Schmidt i mange år blev boende i det gamle stråtækte hus på fabrikkens grund. De to brødre lagde i 1908 produktionen om fra karetmagerværksted til fabrikation af landbrugsmaskiner, og snart fremstillede de tærskværker, halmtærskere, kværne, lucernemøller og maskiner til hørproduktion. Under 1. verdenskrig suppleredes med produktion af kartoffelmel.

Da Jørgen startede på fabrikken, var det altså de to brødre, der stod ved roret. Martinus – også kaldet store Schmidt på grund af sin statur – havde det daglige ansvar for driften af fabrikken, og han boede med sin familie i det store hvide hus, der stadig ligger på fabrikkens område, nu Gl. Tved 22. Den yng-

ste søn Jens Peter – også kaldet lille Schmidt – var sælgeren, der tog rundt og besøgte forhandlerne over hele landet. Han blev gift relativt sent og boede i det hvide hus, der stadig ligger på Engen 7 i Tved. Fabrikken voksede, og den årlige omsætning blev forøget fra kr. 70.000 i 1913 til kr. 336.000 i 1946.

Jobbet som savskærer betød, at Jørgen arbejdede sammen med de 7-8 snedkere, der var på fabrikken. De producerede trædele til maskinerne, og det var Jørgens opgave at få træet lagt til tørring og savet op til snedkerne. Men derudover havde Jørgen også en del andre jobs på fabrikken. Han var en slags vicevært og sørgede bl.a. for oprydning og pasning af fyret. Det betød, at han ofte arbejdede over og måtte på fabrikken både lørdage og søndage.

INDTÆGTER OG UDGIFTER

I midten af 1920erne lå Jørgens ugeløn på omkring kr. 50-60, og det gav således en årløn ved maskinfabrikken på omkring kr. 2.900. Dette var i underkanten af, hvad en dansk arbejderfamilie fik i gennemsnit på dette tidspunkt. Til gengæld havde Jørgen nogle ekstraindtægter. I en periode i 1920erne havde han ekstra arbejde på fabrikken, blandt andet som hjælpemaler for maler Pletner. Jørgen passede også fabrikkens heste mod lidt ekstra betaling. Det var også ham, der kørte med hestevognen til Kolding.

I 1920erne havde familien også indtægter fra deres lille landbrug. De holdt omkring 50 høns, og herfra solgte de æg både til private og til købmanden i Tved. De købte andeæg til opdræt samt daggamle kyllinger. Ænder og kyllinger blev så enten spist af familien selv

Jørgen og Elisabeth Andersen, ca. 1912.

eller solgt. Nogle af ænderne blev byttet til kød hos slagter Olsen.

De solgte også kartofler og løg fra den ret store have omkring huset. Her havde Jørgen også indrettet en jordkule med tag af græstørv til grøntsager, så de havde friske grøntsager det meste af året. Indtægterne fra dyrene og grøntsagerne kunne blive til kr. 100 i 1924. Malerindtægterne toppede i 1925 med kr. 730. Havearbejde for andre blev det også til.

Fra starten af 1930erne ændrede forholdene

December 1931		Indtægt		Udgift	
		Kr	Ø	Kr	Ø
4	Ugler	39	90		
	Husholdning			25	
	Dagbøtning 4 Mærk			70	60
11	Ugler	39	90		
	Husholdning			25	
	Forsikling			5	
18	Ugler	39	90		
	Husholdning			25	
	Julegaver			5	
	Skat. Kr. Banketten			11	
	in Dalby			5	
	Købte in Bøns			4	
	Forsikling			2	
24	Ugler	39	90		
	Husholdning			25	
	Købte in Bøns			45	
31	Ugler	32	90		
	Husholdning				
	Sygekasse Dalby			9	60
	Skat			5	
	Forsikling			70	
	Off. i Bøns			7	
	Skat			4	50
		25	70	25	

Jørgen Andersens regnskab fra december 1931.

ne sig lidt. Der er ikke noteret så mange indtægter fra dyr og grøntsager, men med de 7 børn, der nu var kommet i huset, kunne de vel nok bruge det meste selv. Jørgen arbejdede lidt for de forskellige gårde og familier på egnen, blandt andet på Dalbygård og Tvedgård hos familien Schou, som man stadig kom sammen med.

Muligheden for den helt store gevinst var der også, da Jørgen stod for en gruppe, der spillede på Klasselotteriet. Gruppen omfattede en række bekendte og familiemedlemmer. Det er lidt uklart, hvor meget der blev spillet for om året, men det synes at have været mere end kr. 100 for dem allesammen. Til gengæld var der også gevinster at hente hjem, i 1924 således kr. 250.

Udgifterne modsvarede stort set indtægterne, der var generelt ikke mulighed for at lægge til side.

Jeg har lavet en gennemsnitsberegning af familiens udgifter i årene 1924-28. Langt den største udgiftspost i 1920erne var så afgjort husholdningen med 55%. Udgifterne til tøj og fodtøj lå på 10%, men Jørgen og Elisabeth slap billigt med huslejen på kun 7% af deres samlede udgifter. Det var en god lejeaftale, de havde med kommunen. Skatten udgjorde kun 2-3%, og selv om der så kom udgifter til sygekassen oveni, var der stadig lang vej til nutidens skatteprocenter. Havde de boet i Kolding, havde skatten været over 17%.

LØNFALD OG KRISE

Vi er i dag så vant til, at lønudviklingen kun går opad, men i 1920erne var der faktisk en periode med faldende løn og faldende pristal. Under 1. verdenskrig var priserne på verdensmarkedet steget, fordi de krigsførende lande anvendte en stor del af deres kræfter på at fremstille forsyninger til hærene. Fra 1920 faldt priserne så igen, til at begynde med især på råvarer, men senere også på varer i almindelighed og på landbrugsprodukter.

Arbejdsgiverne ønskede derfor en nedskæring af lønnen, og det førte til en storkonflikt i 1925, hvor Jørgen Andersen sammen med 95.000 andre arbejdere i Danmark var ramt af arbejdsgivernes lockout fra april måned. Jørgen måtte nu i en periode klare sig for bidraget fra arbejdsløsheds-kassen, der omtrentlig udgjorde det halve af hans normale løn. Den nye socialdemokratiske Stauning-regering var ivrig efter at få konflikten løst og foretog et indgreb gennem en tvungen voldgift. Det

var det første statsindgreb i en arbejdskonflikt i Danmark.

Det betød, at lockouten blev afblæst i juni måned, og den indførte pristalsregulering af lønnen medførte i 1926 et fald i lønnen på 12% i februar og 5% fra august. Også Jørgen måtte gå ned i ugelønnen fra kr. 58,80 til kr. 51,74 i februar og igen til kr. 49,00 i efteråret – men hen over sommeren i 1926 kunne han dog supplere lønnen med lidt indtægter gennem det ekstraarbejde, han havde på fabrikken. Det var hårde tider, og i 1926 kan vi registrere en af de ganske få gange, hvor det var nødvendigt for Jørgen at tage lån for at kunne klare dagen og vejen.

Fra 1929 begyndte lønnen igen at stige, både for Jørgen og for resten af industriarbejderne. Det var igen under en Stauning-regering, der kom til at sidde frem til besættelsen i 1945, men ved indgangen til 1930'erne kom virkningen af børskrakket i New York, der resulterede i fornyet krise, faldende priser og stigende arbejdsløshed. Selv om Jørgen var på arbejde i hele 1931, oplevede han lønnedgang. De fleste af hans ekstraindtægter faldt bort – de, der skulle betale, var også ramt af krisen – og mod slutningen af året måtte Jørgen også gå med til en generel nedgang i lønnen på fabrikken.

Arbejdsløsheden steg fra 13,7% i 1930 til 31,7% i 1932. Det gik også ud over Jørgen, der stod uden arbejde fra februar 1932 til september samme år. Da kunne han i regnskabsbogen skrive „Begyndte ved Schmidt igen“. I denne svære periode måtte familien klare sig for understøttelsen, der var omtrent det halve af normallønnen, samt det løse arbejde, han kunne få. Jørgen fik lidt ekstra ved Schmidt privat og hos de gode venner på Tvedgård. De

hjelpeforanstaltninger, regeringen fik indført, hjalp også, om end de 18 kr., Jørgen fik i „krisehjælp“, ikke rakte så langt.

Fra 1933 kunne familien Andersen i Tved vende tilbage til nogenlunde de samme indtægtsforhold som inden krisen. Lønnen var fra 1933 og de følgende år næsten på samme reallønsniveau som før, og fra 1936 var der tale om en reallønsfremgang. Men der skulle en ny konflikt til. Arbejderne mente i 1936, at konjunkturerne nu var så gode, at der var basis for pæne lønfremgange, som arbejdsgiverne dog modsatte sig. Jørgen Andersen blev derfor igen omfattet af en storlockout, der varede fra februar til marts. Den viste sig dog at være besværet værd. Den tvungne voldgift medførte lønstigninger, der blev gentaget i 1938 med yderligere stigninger.

FRA KRIG TIL ALDERSRENTE

Igen gik det lige så godt, da der kom en hest i vejen. Denne gang var det 2. verdenskrig, og det betød en reallønsnedgang for Jørgen Andersen ligesom for de øvrige industriarbejdere. Man forsøgte under besættelsen at gennemføre en central lønfastsættelse, der både indebar en reallønsfald og afsvækkede de løngevinst, som ellers kunne være opnået. Den pristalsregulering, der skulle regulere lønnen, blev sat ud af kraft i 1940, hvor arbejderne ellers stod til lønstigninger på næsten 20%. Da priserne samtidig gik i vejret på grund af vareknaphed og større efterspørgsel fra de krigsførende lande, steg leveomkostningerne, og samlingsregeringen havde endda indført et forbud mod arbejdskonflikter. I starten af krigen opstod der derfor ny fattigdom, især hos arbejderne. Frem til 1945 kom der dog grad-

vide forbedringer af lønnen, idet voldgiftsinstitutionen årligt eller halvårligt gennemførte løntillæg – mod slutningen af krigen ganske væsentlige tillæg. Disse kom i særlig grad Jørgen Andersen til gode, da nogle af tillæggene var forbeholdt de lavest lønnede.

Jørgen oplevede derfor fra 1941 en gradvis stigning i reallønnen, men først i 1946 var familien tilbage på samme levestandard målt i realløn, som man havde haft i 1930 lige inden arbejdsløsheds krisen. På dette tidspunkt var Jørgen blevet 67 år gammel, så „velstanden“ kom sent til familien.

Efter krigens afslutning genindførtes den automatiske dyrtidsregulering, og den blev den største faktor i de lønstigninger, der fulgte. Reallønnen fortsatte nu med at stige for Jørgen frem til 1950. Da alle børnene var flyttet hjemmefra, blev det til nogle år med relativt gode økonomiske forhold.

Ved udgangen af 1950 var Jørgen blevet 71 år gammel, og han mistede sit arbejde på fabrikken. Det var kort tid, før han havde kunnet fejre sit 40 års jubilæum. Han gik derefter på arbejdsløshedsunderstøttelse, selv om han kunne få omtrent det samme udbetalt som aldersrente. Det havde han været berettiget til, fra han var 60 år gammel. Men aldersrenten blev af mange opfattet som en almisse, som man kun meget nødig tog imod. Det er vel baggrunden for, at der gik endnu godt to år, inden han i 1953 som 74-årig begyndte at få aldersrente. Så fra en ugeløn på kr. 160 i 1950 faldt indtægten til arbejdsløshedsunderstøttelsen på kr. 50-60 i de følgende år og til aldersrenten på ca. kr. 50 om ugen. Selv som pensionist kunne Jørgen ikke holde sig i ro – han fortsatte med at have lidt ekstra arbejde på gårdene.

HUSHOLDNINGSPENGENE

Det var Elisabeth, der stod for husholdningen, og hun fik hver uge udbetalt husholdningspenge af Jørgen. Det var i 1924 kr. 40 om ugen, men under krisen i 1926 blev de sat ned til kr. 30 frem til 1931-32, hvor den næste krise med arbejdsløshed satte ind. Så blev husholdningspengene i et par år sat ned til kr. 20.

I anden halvdel af 1930'erne holdt Jørgens løn sig nogenlunde uændret, og det gjorde husholdningspengene også på kr. 30 om ugen. Da priserne og lønningerne begyndte at stige igen under krigen, fik Elisabeth gradvist flere og flere penge udbetalt. Fra 1940 kr. 40 om ugen og fra 1943 kr. 50 om ugen. Husholdningspengene toppede lige som Jørgens løn i 1950, hvor hun kunne råde over kr. 60 om ugen. Da Jørgen blev arbejdsløs og til sidst fik aldersrente, måtte forbruget igen indrettes efter de færre penge, og i den sidste del af perioden var det 40 kr. om ugen. Man satte tæring efter næring.

Elisabeth kunne til tider have lidt ekstra penge at gøre godt med. Da de boede lige over for fabrikken, var det i en periode normalt, at arbejderne, når de havde overarbejde, kom over for at få sig en kop kaffe, og det slap de en lille skilling for. De mange små bække voksede, og det siges, at da hun skulle have nye tænder i 1943, var hun i stand til selv at betale en del af udgiften.

Husholdningspengene blev blandt andet brugt til at købe kolonial for hos købmand Hansen i Tved, der senere blev afløst af købmand Schultz og i øvrigt der, hvor naturalieøkonomien ikke slog til. Slagter Olsen blev som tidligere nævnt delvist betalt med levering af de ænder, som man opdrættede, og i

Tvedgård, fotograferet af Sylvest Jensen i 1947. Det Kgl. Bibliotek.

det hele taget bidrog køkkenhaven og hønserne naturligvis til at brødføde familien.

Kødforsyningen blev derudover i høj grad „leveret“ af grisene. Jørgen og Elisabeth havde selv en gris gående til opfedning, som man så kunne slagte f. eks. til jul. Det var også helt almindeligt at have grise gående på gårdene. Så betalte Jørgen selv for kornet til grisen, og der blev vel også lidt til gårdmanden for husly til grisen, som man så kunne slagte til eget forbrug. Specielt i 1940erne var forsyningen knap, og Jørgen og Elisabeth havde derfor gang i flere grise på forskellige gårde, først og fremmest på Tvedgård og på Dalbygård. At have en gris i disse år var lige så godt som at have penge i banken.

Med 7 børn var der også behov for en del tøj, selv om der med 6 drenge var gode muligheder for at lade det gå i arv. Der er mange regnskabsposter gennem årene på tøj og fodtøj til børnene, og det var blandt andet træsko, sko, strømper og undertøj. Også Jørgen og Elisabeth skulle have tøj, specielt når der var optræk til en familiebegivenhed med en fest. Så kunne det blive til en „hat til Elisabeth“ eller „en frakke til Elisabeth“. Da børnene Inger og Karl begge blev gift i 1948, blev der spenderet kr. 90 på sko til Elisabeth.

Det var ikke alt tøj, man købte færdigt. Skjorter og kjoler kunne man få syet, og i Tved var det blandt andet tømmer Nielsens døtre Inger, Maren og Anne, der efter fade-

rens død tjente til lidt ekstra ved at sy tøj for andre.

DA LYS OG VAND VAR LUKSUS

Huset var som nævnt ejet af kommunen, og man synes at have betalt en overkommelig husleje, der i 1915 udgjorde kr. 74 om året. Den steg dog temmelig meget gennem årene, nemlig til kr. 200 i 1931 og til kr. 300 om året i 1948. Det var en stigning, der var noget højere end lønstigningerne, og huslejen steg dermed også fra at udgøre 3% af udgifterne i 1920'erne til 5% af familiens udgifter i slutningen af 1940'erne.

Til gengæld var det så også kommunen, der skulle vedligeholde det meste af huset. Dog ikke det hønsehus, som Jørgen selv havde føjet til huset. Til nyttehaven måtte der hvert forår købes bl.a. løg, frø og sættekartofler. Og som noget specielt blev der i 1935 for første gang købt aspargesplanter, som sønnen Niels hentede i Hvilsted, hvor han havde plads. I 1943 købtes endog rosenbuske til haven for kr. 15.

Huset i Tved, som det så ud, da Jørgen og Elisabeth boede i det, i dag Gl. Tved 17.

Da Jørgen og Elisabeth flyttede ind i huset, var der hverken vand eller el, så belysning skete med petroleumslamper. Det var dog ingen hindring for at have en radio. Den første, vist nok brugt, fik familien i 1935. Det var på samme tidspunkt, som den gamle Lillebæltsbro blev indviet, en begivenhed, de kunne lytte til dagen efter, de havde fået radioen. Radioen kørte på et akkumulatorbatteri, som de jævnligt måtte cykle til Kolding med, så det kunne blive opladet. Det var omkring 10 år efter, at radioen var startet i Danmark. Det var også på det tidspunkt, de første ungdomsudsendinger begyndte. Gunnar „Nu“ Hansen fik sit gennembrud i radioen fra OL i Tyskland i 1936. Året efter kommenterede han sin første landskamp fra Tyskland. Danmark tabte desværre.

En anden stor dag var, da man fik lagt „lys“ ind, altså el. Da det var kommunens hus, skulle sognerådet give tilladelse, så sagen var på et sognerådsmøde i 1937. Jørgen måtte dog selv træffe aftale med en installatør, og kommunen ville kun betale op til 150 kr. af regningen for installationen. Elektricitet betød, at man slap for at skulle have batteri til radioen, og det gav lys i huset. Når de mindre børn Inger og Gunnar var alene hjemme, ville Gunnar absolut tænde al lyset i hele huset – det var jo så spændende! Desværre betød det også, at der dukkede nye udgifter op på budgettet: I 1938 ses den første regning på radiolicens, i 1939 den første el-regning. En ny radio til el blev købt i 1944 for kr. 51.

Efterhånden fik man også lagt vand ind. I første omgang på en lidt kreativ måde. Sønnen Niels, der lige som Jørgen arbejdede på maskinfabrikken, vidste, hvor vandledningen til fabrikken lå, og det lykkedes ham at lave

en lille afstikker til denne, så forældrene kunne få rindende vand. Men efter krigen blev der oprettet et vandværk ved Dalby mølle, som de blev tilsluttet, og fra 1948 ses familien at have betalt vandafgift – første gang med 8 kr.

Når man om vinteren skulle holde varmen, blev det klaret ved hjælp af en kakkellovn. Der har vel været en kakkellovn i huset fra starten, men i 1926 besluttede Jørgen sig for at købe en ny kakkellovn, der kom til at koste 125 kr. Igen i 1930'erne købte de en ny kakkellovn, som var en flot, høj kakkellovn med to låger og en lem til rengøring. Brændslet var koks, kul, briketter og tørv. Specielt under krigen var det tørv, der var til at få og blev smidt i kakkellovnen. Desuden fik de under krigen tildelt en kvote træ om året til brænde. Jørgen har også købt træ på Bøgelund i Dalby og på Tvedgård. Fra 1952, hvor Jørgen gik på aldersrente, fik han årligt hjælp fra kommunen til brændsel.

MØBLER OG ANDRE ANSKAFFELSER

Der var sjældent tale om store anskaffelser. Oftest var det nødvendigt, som da de i 1924 købte en barnevogn til datteren Inger. Endnu en barnevogn blev købt i 1929, da det sidste barn, Gunnar, blev født. Mens den første kostede 50 kr. var den sidste måske brugt, for den kostede kun 15 kr.

Frem til 1946 havde de kun haft nogle gamle stole samt fire rigtige spisestole, som de havde fået af børnene i sølvbryllupsgave. Det var derfor tiltrængt, da de investerede 100 kr. i flere stole og gardiner. Et stueur havde de også fra de tidlige år i ægteskabet, og det holdt hele livet igennem med en reparation i

Jørgen og Elisabeth med 5 af børnene. Elisabeth har Gunnar på armen, Niels står bagved, foran står Inger, Johannes og Ove. Foto ca. 1930.

1949. I dag findes uret stadig hos et barnebarn.

I 1926 ventede Elisabeth sønnen Johannes, og et par måneder før fødslen besluttede de sig for at købe to nye senge med madrasser. Så kunne børnene overtage Jørgen og Elisabeths gamle senge. Først næsten 30 år senere ses endnu et køb til soveværelset, denne gang 3 dyner til 156 kr.

Jørgen synes at have haft en forkærlighed for bøger. I 1925 købte han bøger hjem fra København for 7 kr. Men året efter kom Jørgen til at købe en stor gammel trækuffert med bøger på en dødsboauktion i Kolding til 58 kr. Elisabeth blev sur over købet af bøgerne. Det

ser heller ikke ud til, at Jørgen i årene derefter købte flere bøger! Men han var senere som medlem af sognerådet fortaler for, at sognet gav tilskud til indkøb af bøger til en fælles bogsamling for sognet. Det blev til et årligt tilskud på 70 kr. igennem flere år.

Der er ingen tvivl om, at Jørgen gerne havde set flere af sine børn få en boglig uddannelse, specielt da de havde potentiale til det. Kun den yngste søn lykkedes det at sende på Realskolen. Det var i 1940'erne, hvor økonomien var lidt bedre. Jørgen fik igen lejlighed til at købe bøger – denne gang til sønnen - for mere end 100 kr. eller mere end en hel ugeløn. Hertil kom så skolepenge-

OMGANGSKREDS

Regnskabsbøgerne giver et godt indblik i Jørgen og Elisabeths omgangskreds – både familie, venner og bekendte. Stamtavlen fortæller ikke noget om, hvem man faktisk kom sammen med – det gør regnskaberne til gengæld.

Når de skulle besøge familie og venner, var det som regel på cykel, der var langt det vigtigste transportmiddel på det tidspunkt. Cykler var derfor et fast udgiftspunkt, og der var jævnlige udgifter til enten køb af cykler eller reparation af disse. I 1925 og igen i 1926 købte de en cykel til 15 kr. – i 1929 blev den næste købt til 20 kr. I 1938 blev der købt en cykel til Inger, da hun blev konfirmeret. Efterhånden som familien fik flere børn, skulle der jo også flere cykler til.

Der var dog alternativer til cykler. Nogle gange lånte de hestevognen fra fabrikken, og så kunne de tage på en tur til f. eks. Hader-

slev. Fra Kolding kunne de for betaling sejle til Middelfart med båden, der sejlede til København, ligesom der også var mulighed for at tage toget. Sydbanen, der var blevet oprettet i starten af 1900-tallet, havde et trinbræt i Tved. Endelig var der rutebilerne.

Private biler fandtes også på dette tidspunkt, men de var ikke særligt udbredte. Faktisk var de i 1915 så sjældne, at hver enkelt bilejer måtte ansøge sognerådet i Dalby om tilladelse til at køre på kommunens veje. Sognerådet gav normalt tilladelse til dette – men det kunne hænde, det var med bemærkningen: „Tillades med fornøden forsigtighed“!

Elisabeth havde 9 søskende, Jørgen havde 6 søskende, nogle havde man forbindelse med, andre ikke. Når vi kender til disse familieforbindelser og manglende familieforbindelser, er det først og fremmest gennem regnskabsbøgernes udgifter til gaver. De var naturligvis på gavefod med alle, de havde omgang med, og det gjaldt ikke kun familien, men også kollegerne på fabrikken og de lokale i Tved og Dalby.

Der ses utallige gaver til kollegerne på maskinfabrikken, men det var typisk gaver i anledning af runde fødselsdage og lignende, man skillingede sammen til. Typisk skulle Jørgen af med en tokrone ved sådanne lejligheder. Og så var der begravelserne, hvor man samlede ind til en krans. Dengang var man ofte på arbejdspladsen til en høj alder, og så skete det ikke sjældent, at en kollega døde, mens han stadig var ansat.

Familien Schmidt havde man et ganske særligt forhold til. De to brødre Martinus og Jens Peter var ikke bare arbejdsgivere, men også en del af lokalbefolkningen. Hertil kom, at de begge var kommunens revisorer. Marti-

Foto af medarbejdere ved fabrikken Schmidt & Sønner. Jørgen Andersen ses stående som nummer 5 fra venstre. I bageste række ses desuden Krog (nr. 6 fra højre) og Julius Nielsen (nr. 3 fra højre). Siddende ses som nummer 2 fra venstre Vestergaard og som nummer 4 fra venstre Martinus Schmidt, derefter Jens Peter Schmidt, Else Schmidt, Louise Street og Karl Schmidt.

nus havde børnene Christian, Karl og Else, og Jørgen og Elisabeths egne børn legede med Schmidt-børnene. Det fortælles, at når Jørgen og Martinus mødtes uden for fabrikken, var de „dus“, men på fabrikken var de formelle og „De’s“. Jens Peter Schmidt var Martinus’ lillebroder. Han blev sent gift med Louise Street, der havde været sekretær på fabrikken. De havde ingen børn. Da han pludselig døde i marts 1942, var Jørgen naturligvis med til at give en krans.

Man kendte de fleste af de lokale i Tved og Dalby, og blandt dem var Tyge og Marie Jen-

sen, der havde boet i huset i Tved, da Jørgen og Elisabeth flyttede ind, smeden Hollesen ved Dalby kirke, tømrer Nielsen, hvis piger syede tøj for fremmede, Nørgaard, der havde en gård i Rebæk, Bertel Pedersen på en gård i Tved og Jens Andersen på Langagergård i Tved.

Nogle af de lokale handlede man med, såsom købmand Schultz eller Schönning, der kørte lillebil. Den blev brugt ved festlige lejligheder. Andre kendte Jørgen gennem hans arbejde i sognerådet. Det var kommunekasserer Simonsen, murermester Nielsen og hus-

mand Myrhøj. Hertil kom de to store skikkelser i sognet, begge proprietærer: den mangeårige sognerådsformand Erik Juhl på Dalbygård og Anker Schultz på Ankerhus, der siden 1912 havde været sognefoged og var pantefoged. Det var til ham, Jørgen betalte huslejen til kommunen. Velsagtens hørte skolelærer Toftegaard i Dalby også til denne kreds.

Og så var der dem, hvor Jørgen i 1950'erne havde lidt arbejde. Til dem hører Nygaard og Pedersen. Sidstnævnte havde en lille gård i Tved. Han var gift med en tysk kone, der dog var fuldt accepteret i lokalsamfundet, også under og efter krigen. Endelig skal nævnes Spedsbjerg, der boede ved jernbanen i Tved, og som Jørgen spillede lotteri sammen med.

Selv om befolkningen ikke var så mobil dengang, var der alligevel bekendte, som endte med at bo andre steder end Dalby og Kolding. Det gjaldt for eksempel Mathis Pedersen, der tidligere havde haft en gård i Tved, men som flyttede til Hjørup. Det var dog ingen hindring for, at Jørgen og Elisabeth holdt kontakten ved lige og besøgte ham der. Jørgen havde også haft bekendte på cigarfabrikken, som han spillede lotteri sammen med. Blandt dem var Anton Jensen, der havde boet ovenpå Jørgen og Elisabeth i Brændkjærgade. Da cigarfabrikken blev nedlagt, flyttede Anton Jensen til Haderslev Dam, hvor han fik traktørstedet Vesterris. En anden familie fra cigarfabrikken, Kors, flyttede til Vejle. Man fortsatte dog med at besøge begge familier.

Jørgen og Elisabeth havde et specielt forhold til Tvedgård og familien Schou. De havde jo begge tjent på gården. Forbindelserne blev holdt ved lige gennem skiften-

de generationer, først gamle fru Schou, og så sønnerne Erik på Tvedgård, Charles, der en overgang flyttede til USA, men som vendte hjem igen og bosatte sig i Haderslev, og Valdemar, der ligeså flyttede til Haderslev til gården Mariegård.

FAMILIEFESTER

Naturligvis så man ikke kun familien og vennerne, når man besøgte dem, men også ved sine egne fester. Det var i høj grad de traditionsrige begivenheder, der blev fejret, og for Jørgen og Elisabeth var det blandt andet sølvbrylluppet i 1937, hvor Jørgen ses at have fået nyt tøj for kr. 70, og Elisabeth fik lidt ekstra til husholdningen til at holde fest for. Til gengæld ses der at være kommet 82 kr. ind. Det var måske kontante gaver? Det blev også fejret, da Jørgen fyldte 50, 60 og 70 år i henholdsvis 1929, 1939 og 1949. Til gengæld havde Elisabeth fødselsdag midt på vinteren, hvor det var svært at rejse, så der ses ikke så store fester ved hendes runde fødselsdage.

Tre faste begivenheder i børnenes liv blev altid markeret: Barnedåb, konfirmation og bryllup. Med 7 børn blev det jo til en del. Sønnen Niels' konfirmation i 1930 blev fejret med vin og cigarer for kr. 30 og indkøb hos slagteren for kr. 15. Hertil kom en bil til transport for kr. 5. Den sidste konfirmation var den yngste søn Gunnar, der blev konfirmeret i 1943. Udgiften blev anført til kr. 70.

Men på dette tidspunkt var det første barn, sønnen Niels, allerede blevet gift i 1939. Resten fulgte i årene efter: Den ældste søn Hans Christian i 1944, Ove i 1946, Karl og Inger i 1948, Johannes i 1949 og endelig Gunnar i 1951. Udgifterne til disse 7 bryllup-

Jørgen og Elisabeth på deres ældre dage foran huset i Tved. Bagved står Elisabeths bror Albert.

per varierede fra kr. 25 til kr. 100, med undtagelse af Ingers bryllup, som Jørgen og Elisabeth skulle holde, og hvor udgiften løb op i kr. 200. Ved dette bryllup var der spisning i hjemmet for de nærmeste, og så var der budt til kaffe på Saxildhus.

Alle børnene blev boende i Kolding og nærmeste omegn, så de var indenfor rækkevidde, når børnebørnene havde fødselsdage og siden konfirmationer. Undtagelsen var Gunnar, der efter sin realeksamen søgte ind hos postvæsenet og blev ansat der. Det resulterede i, at han flyttede til København i 1948. For Jørgen og Elisabeth, der nu var kommet op i årene, blev det alligevel til mindst et besøg i København hos sønnen i 1953, en tur der kostede kr. 100. Ved denne lejlighed fik

Jørgen og Elisabeth blandt andet lejlighed til at besøge Tivoli for første gang.

SYGDOM OG ALDERDOM

At staten skulle tage sig af syge og ældre har ikke altid været en given ting. 1891-1892 gennemførtes de første sociale love - en fabrikslov, en fattiglov, en lov om aldersunderstøttelse og en lov om sygekasser. På det tidspunkt var der allerede på socialdemokratisk initiativ etableret sygekasser i byerne og i nogle sogne, men nu støttede staten sygekasserne, så fattige arbejdere kunne være med og ad den vej få økonomisk hjælp under sygdom. Der var dog ikke tale om nogen tvungen sygeforsikring.

Den indførte aldersrente var meget lav, og man kunne næppe leve af den. Tilgangsalderen var 60 år, og man skulle søge for at få den. Man sondrede dengang mellem værdigt trængende, der uforskyldt var kommet i nød pga. sygdom eller alderdom og ikke værdigt trængende - dem, der selv var skyld i deres ulykke, bl.a. på grund af drikkeri. I 1933 gennemførte den socialdemokratisk-radikale regering en stor socialreform. Dens primære formål var at erstatte de skønsmæssigt fastsatte ydelser med retsbestemte ydelser. Der blev indført en forbedret forsorghjælp, og der blev indført tvungen medlemskab af en sygekasse. Jørgen og Elisabeth betalte til sygekassen allerede i 1924.

Nogle af de tidspunkter, hvor familien i Tved kom i berøring med det sociale system, var ved børnenes fødsler. Da Inger blev født i 1924, måtte de selv betale udgifterne på kr. 35 til jordemoderen og kr. 7 til apoteket, men til gengæld fik de et tilskud på kr. 20 fra syge-

kassen. Det samme mønster gentog sig i 1926, da Johannes blev født, og i 1929 da Gunnar blev født – nu kostede jordemoderen kr. 25, mens tilskuddet fra sygekassen fortsat var kr. 20. Ellers måtte man generelt selv afholde udgifterne til apotek og læge, og det er da også jævnlige poster i regnskaberne. Da sønnen Ove blev syg i 1924, måtte de af med kr. 15 til en lægeregning.

I 1936 fik Jørgen en stor splint i den ene finger under arbejdet. Den skulle opereres, der kom blodforgiftning og dermed en sygepause. Det betød en periode med anstrengt økonomi, og de måtte både låne lidt af familien og få på kredit hos købmanden. Jørgen førte dog en sag om forsikringserstatning, og selv om det varede længe, inden sagen blev afgjort, lykkedes det dog til sidst. I september 1936 fik han udbetalt kr. 473 i erstatning – eller hvad der svarede til omkring 10 ugers løn. Så kunne lånene betales tilbage og købmanden få sine penge.

I SOGNERÅDET PÅ AFBUD

Dalby var frem til 1970 en selvstændig sognekommune, om end den var en af de mindste kommuner i området med kun 211 stemmeberettigede i 1937. Til gengæld var det en økonomisk velfungerende kommune uden gæld, og skatten var lav – så lav, at det en overgang var populært for ungarke at flytte adresse til Dalby for at betale så lidt i skat som muligt.

Sognerådet svarede til en kommunalbestyrelse og havde ansvaret for en række lokale opgaver – lige fra snerydning over sociale tilskud til skolevæsenet. Sognerådet blev valgt ved kommunalvalgene, men der var fra 1933

fredsvalg i Dalby. Det vil sige, at man blev enige om at opstille netop det relevante antal personer på en fællesliste, og da der ikke var andre opstillede lister, var der ingen faktisk valghandling.

Dalby var domineret af fem store gårde, der havde mere end halvdelen af jorden i sognet – og i øvrigt bidrog med mere end halvdelen af skatten. Det var Strårup, Dalbygård, Lindgård, Bøgelund og Højgård. Også Tvedgård, Ankerhus og Langagergård var store gårde. Det var vel ikke så underligt, at det også var disse gårdes ejere, der var dominerende i sognerådet.

Specielt to personer fra perioden kan fremhæves: proprietær Anker Schultz, hvis familie havde siddet på Ankerhus siden starten af 1700-tallet. Han var sognefoged i Dalby fra 1912 og til en gang i 1940'erne, pantefoged og medlem af sognerådet gennem en årrække. En anden markant person var Erik Juhl, der efter at have været forvalter på Valdemar Slot kom til Dalby i 1927, hvor han under landbrugskrisen købte Dalbygård af J.C. Thygesen. I 1929 blev han indvalgt i sognerådet og blev formand, en post han havde frem til 1946 og igen fra 1958 til kommunesammenlægningen i 1970. De fleste i sognerådet var fra Venstre, Konservative eller den såkaldte fællesliste. Ved sognerådsvalet i marts 1933 blev der dog indvalgt en socialdemokrat, distriktsforstander Henrik Nielsen.

Jørgen Andersen nød stor tillid i sognet, hvor han var kendt som en særdeles arbejdsom person og involveret i den lokale sygekasse. Det er uden tvivl baggrunden for, at han i 1933 som socialdemokrat blev valgt som suppleant for Henrik Nielsen i sognerådet. Henrik Nielsen døde i 1936 inden udlø-

Dalby kommunekontor og forsamlingshus (Øvelseshuset). Foto fra 1987 af Steen Østergaard.

bet af valgperioden, og ved sognerådsmødet den 7. september 1936 blev Jørgen Andersen derfor medlem af sognerådet. Dette blev noteret i sogneprotokollen: „Da sognerådsmedlem H. Nielsen er afgået ved døden, indtræder i hans sted stedfortræderen savskærer Jørgen A. Sørensen som medlem af sognerådet og indtræder i H. Nielsens sted i følgende udvalg: Kasse- og regnskabsudvalget, Skoleudvalget, Socialudvalget, Vejudvalget“.

De øvrige i sognerådet var på dette tidspunkt formanden, proprietær Erik Juhl, næstformanden, proprietær Anker Schultz, murermester N.P. Nielsen og kasserer F. Myrhøj. Derudover var kommunens revisorer

fabrikanterne Martinus Schmidt og Jens Peter Schmidt.

Jørgen deltog kun i 5 møder inden sognerådsvælget den 15. marts 1937. Der var fredsvalg igen, og Jørgen Andersen blev indvalgt for en ny periode. De øvrige på listen var Erik Juhl, der blev formand igen, murermester N.P. Nielsen, proprietær P. Damkær og gård ejer Johannes Lage. Jørgen Andersen fik plads i følgende udvalg: Socialudvalget (idet hele sognerådet udgjorde dette udvalg), Børneværnsudvalget (sammen med Juhl og Lage), Vejudvalget (sammen med Lage), Skoleudvalget (sammen med Damkær), Skolekommissionen (sammen med pastor

Andersen, Myrhøj, der var overtallig, men var med pga. sin store interesse for skolen, Damkær, fabrikant Schmidt og bogholder Nielsen).

På det konstituerende møde drøftede sognerådet et forslag om vejbelysning i Tved, der direkte berørte Jørgen.

De fleste møder skete i sognerådets lokale i den ene ende af forsamlingshuset, men de kunne dog også holdes andre steder, f.eks. på Dalbygård. Mellem jul og nytår 1937 holdt det nye sogneråd mødet på Hotel Kolding – mon ikke der var tale om et lille festligt arrangement, eftersom der ikke var væsentlige punkter på dagsordenen. Protokollen anfører, at „alle var mødt“! Der blev holdt et møde om måneden, dog undtaget sommerperioden, hvor sognerådet holdt ferie, så det blev typisk til 7-10 møder om året.

Skolen fyldte ganske godt i sognerådets arbejde. I sommeren 1937 var Jørgen med til at vedtage en regulering af undervisningsplanen, idet antallet af skoledage blev sat ned fra 250 til 246. Disse var fordelt på 22 uger om vinteren og 19 uger om sommeren – man gik også i skole om lørdagen. Skolen i Dalby var på dette tidspunkt inddelt i 3. klasser: De syv års skolegang bestod af 2 år i første klasse, 2 år i anden klasse og 3 år i sidste klasse, i alt 6500 skoletimer gennem de 7 år.

Også skolebygningerne var til debat. Det var dels skolebygningen med de to klasselokaler og dels Øvelshuset. Skolen var blevet opført i 1831, mens Øvelshuset var blevet opført i 1909 til gymnastik for skolen og foreninger – så kunne man nemlig opføre det med tilskud fra det offentlige – og når det nu lå der, så kunne det jo også anvendes som forsamlingshus, hvilket havde været et stort ønske.

I 1937 planlagde man indretning af bad i forbindelse med skolen, men man stødte på modstand i amtsrådet, der skulle godkende det. Først i 1950'erne lykkedes det at få bygget en ny skole med 4 klasseværelser lige over for den gamle skole.

Et andet stort punkt var Sydbanen, der var blevet oprettet i 1911 i de sogne syd for Kolding, der efter tabet af Sønderjylland i 1864 var blevet lagt til Kongeriget - de otte sogne. Bortset fra de første år kørte banen dog med underskud, og i 1930'erne var der megen debat om at nedlægge banen. Sognerådet havde løbende kontakt til Sydbanens bestyrelse og deltog i en række møder, og den 29. marts 1940 vedtog man faktisk at nedlægge banen. Men så kom krigen, der blev igen stor brug for alternativ transport, og Sydbanerne fik et nyt liv. Efter krigen begyndte bilerne for alvor at få overtaget, og banen blev derfor endelig nedlagt i 1948.

Banen gik langs fjorden, og her var der også en lille vej, der forbandt Tved og Kolding. Sognerådet var derfor tilfreds med, at Kolding Kommune i 1941 foreslog etablering af en bedre gang- og cyklesti langs vandet, et projekt sognerådet fuldt tilsluttede sig og fik ført ud i livet. Senere begyndte man at overveje, hvad der skulle ske, når Sydbanen blev nedlagt, og dette endte som bekendt med etablering af Skamlingvejen.

Sognerådet modtog også klager fra sognets beboere. Det kunne f.eks. være over skatteansættelsen. Jørgen Andersen var med i Vejudvalget, og de måtte i juni 1938 udrede en klage fra en gårdejer. Han var utilfreds med den dårlige stand, som vejen fra Rebæk og ud til kommunevejen havde. Det lykkedes Vejudvalget at få gennemført et forlig, hvorefter

Elever på Dalby Skole 1939 flankeret af lærer Toftgaard Hansen og lærerinde frk. Jensen. Johannes Hundevad Andersen er nr. 2 fra venstre i bagerste række.

sognet lovede at forbedre vejen, således at den fik en bredde på 3,76 meter.

Jørgen sad i sognerådet den første halvdel af besættelsen. Det gav anledning til ekstra overvejelser. Blandt andet skulle man i starten af besættelsen have oprettet beskyttelsesrum til skolebørnene, og dette skete i første-lærer Toftegaards villa. Senere deltog sognerådsmedlem Damkær i et møde i Kolding om luftværnsforanstaltninger, og sognerådet vedtog derefter at oprette en luftværnsafdeling i samråd med politimesteren. Under besættelsen fik danskheden en opblussen, og i den

mere kuriøse afdeling finder vi sognerådets behandling af et forslag fra Holbøl-fonden om opsættelse af et billede af Kong Christian X. et passende sted i sognet.

Besættelsen gik ikke uden spor hen over Tved. Der var organiserede modstandsgrupper i området, også i Dalby, og sognene syd for Kolding blev tilflugtssted for aktive modstandsfolk. Statsskovene i Sdr. Stenderup var et godt skjulested, ligesom Jens Blindbæk i Dalby ofte holdt „åbent hus“ for sabotørgruppen i Kolding.

Mod krigens slutning kom der et kompagn

Den gamle vej til Rebæk, der forårsagede en klage til sognerådet.

ni tyskere fra Rusland, der skulle komme til hægterne i Tved. De tog noget af fabrikken i besiddelse, så de kunne reparere deres kanoner og deslige. Indkvarteringen skete i forskellige af husene i Tved, bl.a. på fabrikkens hus. Martinus Schmidt havde kontakt til modstandsbevægelsen, og det var meningen, at fabrikken skulle sprænges i luften. Martinus havde fået et praj om at lade vinduerne stå åbne, så de ikke gik i stykker. Men kort tid før aktionen skulle finde sted, blev de tyske soldater kaldt til fronten igen. Det var en flok nedtrykte tyskere, der forlod Dalby med retning mod Østfronten.

Jørgen Andersen sad i sognerådet indtil valget i maj 1943, hvor der atter var fredsvalg, så Jørgen må frivilligt have overladt sin plads på listen til suppleanten, bygmester Henrik From, der dog ikke stillede op for socialdemokratiet. Men valgt blev han, og dermed sluttede Jørgens deltagelse i sognerådsmøderne.

Sognerådet var dog ikke den eneste tillidspost, som Jørgen Andersen havde. Sygekasserne var i høj grad en mærkesag for Socialdemokratiet, og Dalby Sygekasseforening var blevet oprettet i 1895 med proprietær A.C. Petersen fra Bøgelund som formand. Som socialdemokrat var det naturligt for Jørgen

Andersen at engagere sig i sygekassen, og han kom i sygekassens bestyrelse. Det betød, at alle for at kunne få udbetalt penge fra sygekassen skulle forbi familien i Tved for at få underskrevet en seddel på, at de var medlemmer af sygekassen. De kom ofte i middagspausen til stor irritation for Elisabeth, som hele tiden blev forstyrret.

FORLYSTELSER

Selv om Jørgen Andersen var en arbejdshest og sjældent holdt fri, blev der dog også tid til afslapning og forlystelser specielt i de senere år, hvor børnene var flyttet hjemmefra. I Dalby kunne man om vinteren komme til foredrag i Øvelseshuset. Til jul var der juletræsfest, og det var en af de faste traditioner. Familien Andersen ses dog også at have været til juletræsfest i Idyl, så lidt konkurrence har der været. Idyl var en beværtning med lysthuse i haven og mulighed for sværmeri langs Mølleåen. Her kom Jørgen og Elisabeth flere gange, selv om stedet i perioder havde et lidt blakket ry. Julen betød også julegaver. 1924 blev der købt julegaver for kr. 30. Beløbet svingede mellem kr. 10 og kr. 40, mens børnene var små.

For børnene var den årlige sommerudflugt til Løverodde et højdepunkt. Igennem mange år, mens børnene gik i skole, ses denne sommertradition at have fundet sted hvert år i juli måned. I 1940 fremgår udflugten sidste gang af regnskaberne.

På et tidspunkt fik Elisabeth lov til at holde ugebladet Hus og Hjem, også kaldet Husmoderens blad, der i 1951 kostede 6-7 kr. i kvartalet. Det er forbavsende, at ugeblade dengang havde nogenlunde det samme mix af

stof som i dag – bortset fra, at det royale stof fyldte meget mindre dengang! Typisk indeholdt Hus og Hjem korte artikler og noveller. Novellerne var en blanding af romantik, krimi og dramatik og kunne ofte fortsætte fra uge til uge. Fiktionen var blandet med artikler om håndarbejde, rejseskildringer, nyt om gymnastik, sundhed og nyt om danske og udenlandske film. Der var også kryds-og-tværs, læserbrevkasse og tegneserier. Fagartiklerne var ofte samtaler med markante og spændende personligheder. En artikel fra 1951 som „Husmødre ønsker kvalitetsmærkning og bedre vareoplysning“ kunne såmænd lige så godt have optrådt i 2002.

AFSLUTNING

Fra omkring 1941 og frem til 1950 oplevede Jørgen og Elisabeth en markant stigning i deres realindkomst. Man kunne derfor forvente sig en markant ændring i, hvad der var råd til, og hvordan indtægterne blev anvendt.

Sammenligner man fordelingen af de årlige udgifter gennem perioden 1946-1950 med fordelingen 1924-1928 skyldes ændringerne især, at Jørgen og Elisabeth var blevet gamle og derfor havde andre behov. Den almindelige udvikling i samfundet fra 1920'erne til 1940'erne var, at der i takt med økonomisk forbedrede forhold skete en reduktion af udgifterne til husholdning, mens andre udgifter – typisk mere luksusprægede ting – steg markant. Det ses ikke her. Udgifterne til husholdning steg faktisk i stedet fra 55% af udgifterne til 60% af udgifterne. Nu skulle de købe alt, hvor de selv tidligere havde „produceret“ kød og grønt.

Til gengæld er udgifterne til tøj og fodtøj

på dette tidspunkt faldet til kun 2% mod 10% tidligere, et klart tegn på, at børnene ikke længere boede hjemme. Huslejen blev sat op, og i 1940erne udgjorde den 5% mod 3% tidligere, under alle omstændigheder en noget lavere andel af udgifterne i forhold til en typisk familie på dette tidspunkt.

Skatteudgifterne var stigende i takt med indførelsen af socialreformerne, og mens man i 1920erne kunne klare sig med 2% skat fortrinsvis til sognekommunen, så udgjorde skatterne i slutningen af 1940erne „hele“ 8%. Udgifterne til sygekasse, forsikring og fagforening udgjorde uændret 7% af udgifterne. Det betød, at den andel af Jørgens indtægter, der blev anvendt på „andet“ faktisk faldt til 14%, hvilket ikke alene var mindre end i 1920erne, men også væsentligt mindre end den andel en typisk dansk familie anvendte til „andet“. Denne post dækkede typisk over anskaffelser, aviser og blade, transport og gaver.

Jørgen var som nævnt kommet op i årene, og han var knap 78, da han døde i Tved den 12. maj 1957 efter kort tids sygdom. Elisabeth flyttede da fra huset i Tved og til en lejlighed i Dalbygade i Kolding. Senere kom hun på Kolding Alderdomshjem, „Låsbyhøj“, hvor hun døde den 22. november 1966.

Schmidt & Sønners fabrik i Tved blev solgt, og fabrikken flyttede en årrække til industrikvarteret i Kolding. Fabrikken bygninger i Tved anvendes i dag af fabrikken Diesella.

OFFENTLIGGJORTE FREMSTILLINGER:

Hansen, Laura Meyer: *Dalby 1600-1900, Kolding 1999.*

Schmidt & Sønners maskinfabrik i Tved, hvor i dag Diesella har sin Tved-afdeling, 2002.

Hansen, Svend Aage og Ingrid Henriksen: *Dansk social historie, bind 6-7. Gyldendal.*

Hus og Hjem, årgang 1951.

Juhl, Erik: *De Otte Sogne. Kolding, 1978.*

Kolding Folkeblad: *Pludseligt Dødsfald. 27. marts 1942, Jordefærd i Dalby. 4. april 1942 (om J.P. Schmidt), Dalby, lille, men god. 3. november 1943.*

Kommunal Årbog 1937-1946.

Milhøj, Poul: *Lønudviklingen i Danmark 1914-1950.*

www.dr.dk (Danmarks Radios historie).

www.socialdemokratiet.dk (Om udviklingen i aldersrente, pension og andre sociale ydelser).

IKKE-OFFENTLIGGJORTE KILDER:

Jørgen og Elisabeth Andersens regnskaber 1924-1956.

Forfatterens interviews med Niels Andersen, Gunnar Andersen, Inger Andersen, Christian Schmidt.

Kolding Stadsarkiv:

A 2. Dalby Sognekommune. Sognerådsprotokol 1913-1944.

A 5176. Schmidt & Sønner. Statusbog 1913-49.